

B. Bakker, *Landschap en wereldbeeld. Van Van Eyck tot Rembrandt* (Dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam 2003; Bussum: Thoth, 2004, 486 blz., €34,90, ISBN 90 6868 353 5).

In de kunsthistorische vakliteratuur van de eerste helft van de twintigste eeuw werd de ontwikkeling van het landschapsgenre niet zelden beschreven als een individuatieproces. Met de Hollandse landschapskunst van de zeventiende eeuw zou het genre zijn zelfstandigheid en bloei hebben bereikt, na eerst enkele eeuwen alleen als achtergrond te hebben gefunctioneerd, in symbiose met een verhalende voorgrond. De iconologische benadering van de jaren zestig en later probeerde aan deze Hollandse landschappen verborgen boodschappen te ontfoetselen, op basis van de — voor dit genre zeer schaarse — contemporaine kunsttheorie. Een theoretische tegenbeweging die spoedig de overhand kreeg en die tot op heden wist te behouden, legde juist de nadruk op de landschapskunst als weergave van zorgvuldige visuele observaties, en las hierin een uitdrukking van collectieve territoriale identiteit in de jonge Republiek.

Boudewijn Bakker positioneert zijn onderzoek zorgvuldig in deze bestuderingsgeschiedenis van het geschilderde landschap. Hij schaart zich niet bij de speurders naar een nationale of territoriale identiteit, maar zoekt, evenals de iconologen, naar voorstellingsinhouden die pas begrepen kunnen worden in samenhang met brede, abstracte concepten zoals die in de tijd van ontstaan als waarheid werden erkend. Het gaat hem in het bijzonder om visies op de schepping als boek van God, even leerzaam als de Bijbel, waaruit de mens door middel van verschillende leeshoudingen een eindeloze hoeveelheid lessen kon afleiden: feitelijke, allegorische, morele, of anagogische (= mystieke). De grondslag voor deze meervoudige interpretatie is de middeleeuwse en renaissancistische overtuiging dat de schepping per definitie meerduidig is en onderzocht moet worden op analogieën.

Anders dan de meeste iconologen koos Bakker evenwel voor een longitudinale benadering die ontwikkelingen zichtbaar kon maken; zijn onderwerp bestrijkt circa drie eeuwen en de gehele Nederlanden, zuid en noord. Hij beperkte zich dus niet tot het pas laat verschijnende *Hollandse* landschap als zelfstandig genre, maar koos voor het landschap als 'categorie', om daardoor ook landschappelijke onderdelen binnen een overwegend niet-landschappelijke voorstelling te kunnen analyseren door de eeuwen heen. Men denke bijvoorbeeld aan doorkijkjes door paleisachtige arcaden op schilderijen van Jan van Eyck, of aan bergen en valleien in de talloze 'Vluchten naar Egypte.'

Meer nog dan bij andere onderwerpen schort het bij geschilderde landschappen aan kunsttheoretische literatuur uit de ontstaanstijd zelf. De moderne interpretator moet dus voor zijn achtergrondinformatie naar andere bronnen zoeken. Bakker is in dit opzicht beslist inventief en succesrijk geweest. Hij heeft zijn teksten — die allemaal een op analogieën stoelend wereldbeeld onder woorden brengen en een meervoudige exegese van de schepping voorstaan — zorgvuldig geselecteerd en laat ze in tijd en locatie dicht aansluiten bij de geanalyseerde kunstwerken. Zo vinden we de Maaslander Dionysius de Kartuizer (1402-1471) als de uitlegger van *ordo* en *varietas* (orde en verscheidenheid) in de schepping, ter verduidelijking van de landschappelijke elementen bij Van Eyck, Van der Weyden en Petrus Christus. Voor de zeventiende eeuw behandelt Bakker onder meer het hofdicht *Hofwijck* van Constantijn Huygens (1653) als voorbeeld van 'wijsgerig lezen in het boek der natuur' (332-334), en Vondels *Bespiegelingen van God en godsdienst* (1662), waarin de landschapsschilder wordt bezongen als nabootser van de schoonheid van de schepping. Het teruggrijpen op de *Bespiegelingen* is een daad van belang, die illustreert hoe sommige bronnen hun eigen waarderingsgeschiedenis kennen met toppen en dalen. Vondels diepe en rijke tekst is namelijk, na enige populariteit aan de Katholieke Universiteit in Nijmegen in de jaren dertig, door latere literatuur- en kunsthistorici schromelijk verwaarloosd.

Landschap en wereldbeeld is een overtuigend boek. De auteur maakt zeer aannemelijk dat de picturale categorie 'landschap' door de eeuwen heen een analogische visie op de schepping uitdrukt en op verschillende niveaus kan worden 'gelezen'. Dat geldt ook voor het Hollandse landschap van de Gouden Eeuw, dat misschien picturaal vernieuwend was, maar verder 'niet gezien moet worden als het resultaat van een geheel nieuwe benadering van de werkelijkheid' (390), zoals diegenen willen die het beschouwen als de expressie van een nieuw verworven collectieve identiteit. Bakker bestempelt het Hollandse landschap veeleer 'als het product van een uitgesproken ouderwetse benadering.' 'Het was dus eigenlijk een typisch voorbeeld van een 'conservatieve revolutie', zij het dan op de beperkte en alledaagse schaal van de gebruiksschilderkunst.' (*ibidem*)

Uitgeverij Thoth heeft het boek prachtig uitgegeven, in een gestempelde linnen band, met mooie illustraties in zwart-wit en kleur op mat papier. Het is aangenaam om te lezen, want de auteur is een begaafd stilist, wiens taal nergens ontsierd wordt door jargon of cliché. Een enkele keer maar is hij op een onnauwkeurigheid te betrappen. In noot 973 op pagina 438 is bijvoorbeeld de 'cat. tent. Amsterdam/Toronto 1977' onvindbaar voor wie niet weet dat dat boek in de bibliografie is opgenomen onder de titel *Opkomst en bloei van het Noordnederlandse stadsgezicht in de 17de eeuw*. Ernstiger is het ontbreken van het werk van Van Oostrom in de bibliografie. Op de pagina's 28-29 zou men bij de schilders en dichters aan het Hollandse hof toch even een verwijzing naar *Het woord van eer* verwachten; *a fortiori* op pagina 55, waar het gaat om Jacob van Maerlant als popularisator van natuurhistorische en kosmologische kennis, maar waar noot 62 (400) onbegrijpelijkerwijs Van Oostroms *Maerlants wereld* niet vermeldt (eerste druk 1996), dat daar bij uitstek over gaat. En Coornhert, in 1522 geboren en vervolgens getogen in de Amsterdamse Warmoesstraat, was die 'een jongere stadgenoot' van Pieter Brueghel die rond 1527 in Antwerpen ter wereld kwam en later naar Brussel verhuisde? (207) Bakker, een groot kenner van Amsterdam, en zijn promotor Ilja Veldman, een groot kenner van Coornhert, hebben hier kennelijk even een dutje gedaan.

Maar dit zijn kleinigheden. Het debat over de interpretatie van de landschapsschilderkunst in de Nederlanden zal waarschijnlijk vooralsnog niet verstommen. Zeker is dat Boudewijn Bakker met *Landschap en wereldbeeld* aan de richting van die discussie een formidabele wending heeft gegeven.

Arie Jan Gelderblom

M. Boone, M. Demoor, ed., *Charles V in context. The making of a European identity* (Gent: Ghent University, Brussel: VUB Brussels University Press, 2003, 334 blz., €27,50, ISBN 90 5487 349 3).

Onder de keizerskroon van Karel V valt veel te vangen. Dat bewijst deze tweetalige bundel, vrucht van een interdisciplinaire conferentie aan de Universiteit van Gent in het herdenkingsjaar 2000. De context waar de titel naar verwijst, is bepaald niet alleen de geschiedenis van de zestiende eeuw, maar reikt zelfs tot in de toekomst van een verenigd Europa. Het begint wel in het tijdperk zelf, met fraaie verhandelingen: van Guido Marnef over de verhouding tussen de handelsbelangen van Antwerpen, bekwaam verdedigd door de vroede vaders der stad, en Karels godsdienstpolitiek, en van Wim Blockmans over de logistieke problemen van Karels veldtochten in Italië die duidelijk maken dat de politiek de militaire innovaties van die dagen danig in de weg zat. Bij René Vermeir wordt de keizer geschilderd als falend Spaans monarch.